

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА
Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Рівень вищої освіти

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 21046

номер ІНП

Виконала: здобувачка V курсу, група ППз-19-1 Ілона ПЕРЕЙМА

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: доктор психологічних наук, професор Таїсія КОМАР

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Підпис

Таїсія КОМАР

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

10 червня 20__ р.

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту

Кафедра психології та педагогіки

Освітній рівень Перший (бакалаврський)

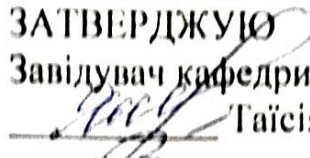
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

Гаїсія КОМАР

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Ілона Перейма

ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Розвиток соціального інтелекту молодших школярів засобами казкотерапії»

Керівник кваліфікаційної дипломної роботи: Гаїсія Комар, доктор психологічних наук, професор

ім'я, ПРІЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 15 лютого 2024 р. № 8

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 червня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: включають результати діагностики соціального інтелекту молодших школярів, отримані за методикою Г. Капчелі, а також аналіз вітчизняної та міжнародної літератури, що стосується обраної проблеми.

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): аналіз соціального інтелекту молодших школярів, вивчення вікових особливостей психічного розвитку дітей, розробка програми соціально-психологічного супроводу для розвитку соціального інтелекту, оцінка ефективності впровадженої програми.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) рисунок 4 рисунки, 3 таблиці.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

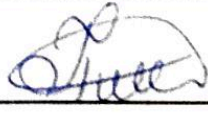
Розділ	Прізвище, ініціали	Підпис, дата
--------	--------------------	--------------

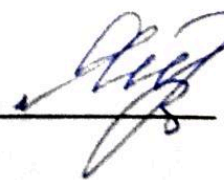
	та посада консультанта	завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.10. 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.12. 2023 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.02. 2024 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.03. 2024 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.04. 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.05. 2024 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.06. 2024 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи.	<u>24</u> травня 2024 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної дипломної роботи (відповідно графіку)	<u>20</u> червня 2024 р.	виконано

Здобувач Ілона Перейма
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи Таїсія Комар
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Розвиток соціального інтелекту молодших школярів засобами казкотерапії»

Здобувач Ілона ПЕРЕЙМА

Керівник Таїсія КОМАР

Кваліфікаційна дипломна робота складає 46 сторінок основного тексту, 45 сторінок додатків, 4 рисунки, 3 таблиці, 30 використаних джерел.

Ключові слова: соціальний інтелект, молодші школярі, соціально-психологічний супровід, казкотерапія, розвиток соціальної поведінки.

Об'єктом дослідження є соціальний інтелект молодших школярів.

Предметом дослідження є методи та засоби розвитку соціального інтелекту молодших школярів засобами казкотерапії.

За результатами дослідження здійснено аналіз рівні розвитку основних компонентів соціального інтелекту, психологічних особливостей взаємодії дітей з однолітками та дорослими, ефективності корекційно-розвивальної програми.

Одержані результати можуть бути рекомендовані для використання у роботі з дітьми молодшого шкільного віку в закладах освіти, підготовці педагогів та психологів для роботи з дітьми цього віку, розробці навчально-методичних матеріалів для початкової школи.

Дипломник

Ілона Перейма

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 10 червня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1.....	5
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ.....	5
1.1.Сутнісні характеристики поняття «соціальний інтелект».....	5
1.2.Специфіка розвитку соціального інтелекту молодших школярів	12
1.3. Казкотерапія як інструмент розвитку соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку.....	19
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КАЗОК НА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ.....	28
2.1 Організація та методи емпіричного дослідження впливу казок на розвиток соціального інтелекту молодших школярів.....	28
2.3. Корекційно-розвивальна програма розвитку соціального інтелекту молодших школярів засобами казкотерапії та методичні рекомендації до неї.....	35
Висновки до розділу 2.....	44
ВИСНОВКИ	46
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	47
ДОДАТКИ	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

Розвиток соціального інтелекту молодших школярів за допомогою казкотерапії стає важливою сферою психологічних досліджень, що відкриває нові можливості для ефективної освіти та виховання. У сучасному освітньому контексті зростає потреба у методах, які сприяють всебічному розвитку особистості, особливо в аспектах соціальної взаємодії та емоційного інтелекту. Казкотерапія, як метод використання структурованих казкових наративів для досягнення терапевтичних цілей, виявилася ефективною у стимулюванні соціального й емоційного розвитку дітей, що актуалізує потребу у детальному дослідженні її впливу на молодших школярів.

Актуальність теми посилюється статистичними даними про зростання соціальних та емоційних викликів серед дітей шкільного віку, що вимагає інноваційних підходів у їхньому навчанні та вихованні. Об'єктом дослідження виступає процес розвитку соціального інтелекту, а предметом - вплив казкотерапії на цей процес у молодших школярів.

Наразі вчені не мають єдиної думки стосовно визначення поняття "соціальний інтелект" та не сформували консенсусу щодо критеріїв, чинників та методик дослідження та розвитку цієї важливої особистісної якості на різних життєвих етапах. Проте, усвідомлюючи наукову та практичну важливість питань розвитку соціальної сфери особистості, численні дослідники, серед яких Г.Айзенк, А.Богущ, Д.Векслер, Н.Гавриш, Дж.Гілфорд, Н.Кентор, О.Михайлова, Г.Олпорт, О.Проценко, А.Савенков, Р.Селман, Р.Стенберг, Е.Торндайк та інші, присвятили значну увагу цій темі у своїх наукових дослідженнях. Конкретні аспекти соціального інтелекту досліджуються через призму таких суміжних концепцій, як "комунікативна компетентність" (Г.Андрєєва, Н.Амінов, О.Коблянська, Л.Петровська), "соціальна обдарованість" (В.Сиск, С.Уіддет), "комунікативний потенціал"

(В.Рижов, А.Реан, Д.Фельштейн), "соціальна компетентність" (В.Куніцина, Д.Люсін, О.Проценко) та інші.

Метою дослідження є оцінка ефективності казкотерапії у розвитку ключових аспектів соціального інтелекту, таких як емпатія, спілкування та емоційна відповідність у молодших школярів.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

Визначити сутнісні характеристики поняття «соціальний інтелект»

Дослідити специфіку розвитку соціального інтелекту молодших школярів

Проаналізувати казкотерапію як інструмент розвитку соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку

Провести емпіричне дослідження впливу казок на розвиток соціального інтелекту молодших школярів

Розробити корекційно-розвивальну програму розвитку соціального інтелекту молодших школярів засобами казкотерапії та методичні рекомендації до неї

Гіпотезою дослідження є припущення, що систематичне застосування казкотерапії сприятиме підвищенню рівня соціального інтелекту у молодших школярів, покращуючи їх комунікативні навички та емоційну обізнаність.

Методи дослідження охоплюють теоретичний аналіз наукових та методичних матеріалів, емпіричні методи (спостереження, опитування, психодіагностичні тести), а також методи математичної обробки даних для аналізу результатів експерименту.

Практична цінність отриманих результатів полягає у розробці рекомендацій для вчителів та психологів, щодо використання казкотерапії як засобу розвитку соціальних навичок у дітей.

У рамках експериментального дослідження взяли участь 39 учнів 1-4 класів Загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №43, з яких 21 учень навчається у 1-2 класах, а 18 учнів — у 3-4 класах. Важливу діагностичну інформацію

було також зібрано від 8 вчителів початкових класів та 26 батьків учнів цих класів.

Структура роботи містить кількість розділів, підрозділів роботи, кількість позицій в переліку джерел посилання, кількість додатків та обсяг сторінок, на яких вони розміщені.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

1.1. Сутнісні характеристики поняття «соціальний інтелект»

Вже понад сто років психологи активно займаються дослідженням інтелекту людини. Протягом цього часу концепція загального інтелекту залишається одним із найбільш детально вивчених та визначених психологічних конструктів. Це пов'язано з тим, що всі аспекти людського життя глибоко пронизані соціальними детермінантами, що проявляється як у соціальних взаємодіях, так і в професійній сфері. Навіть у ситуаціях обмеженого спілкування або ізоляції в професійному контексті, індивід продовжує бути втягнутим у мережу соціальних зв'язків. Така взаємодія з суспільством вимагає від людини специфічних здібностей, необхідних для ефективної комунікації з оточуючими, що й призвело до виділення концепції соціального інтелекту.

Більшість досліджень в галузі психології, проведених як українськими, так і міжнародними науковцями, підтверджують, що основоположним моментом у вивченні соціального інтелекту (СІ) є робота Е. Торндайка, опублікована у "Harper's Magazine" у 1920 році під назвою "Intelligence and its uses". У цій статті Торндайк розкриває концепцію загального інтелекту, диференційованого на абстрактний інтелект, механічний інтелект та соціальний інтелект. Водночас існують джерела, які приписують введення терміну «соціальний інтелект» в науковий обіг Дж. Дьюї у 1909 році та Х. Луллу в 1911 році.

Інша позиція в науковій літературі вказує на 1926 рік як на час першого використання поняття «соціальний інтелект» у науковій монографії Г. Барнса

«Історія та соціальний інтелект». Така розбіжність свідчить про складність встановлення точного походження терміну, що відображає широту його інтерпретації та застосування у різних дослідницьких контекстах.

Означення, надане Е. Торндайком, яке вважається класичним, визначає соціальний інтелект як здібність особистості розуміти й взаємодіяти з іншими людьми, а також мудро вирішувати людські взаємовідносини. Аналогічно, Ф. Мосс і Т. Хант характеризують СІ як здатність налагоджувати стосунки з оточуючими. Ці визначення підкреслюють важливість соціального інтелекту для ефективної взаємодії індивіда в соціальному середовищі.

Багато визнаних психологів внесли значний вклад у розкриття природи, змістовного наповнення, основних функцій і тлумачення концепції соціального інтелекту. Зокрема, Гордон Олпорт характеризував соціальний інтелект як унікальну здібність особистості до швидких та майже рефлексивних оцінок інших людей, їхньої поведінки та очікуваних реакцій, що сприяє ефективному соціальному пристосуванню та взаємодії [29]. Пітер Вернон надав широке визначення соціального інтелекту, підкреслюючи його як здібність до гармонійних стосунків із людьми, розуміння соціальних ситуацій, чутливість до сигналів від інших осіб та інтуїтивне розуміння міжособистісних відносин [30]. Р. Стернберг критикував підходи до вимірювання соціального інтелекту, зазначаючи про необхідність більшої відповідності досліджень реальному життю, вважаючи соціальний інтелект проявом інтелекту в контексті взаємодії з навколишнім середовищем [31].

Таким чином, у сучасній психологічній науці існує безліч підходів до визначення соціального інтелекту, що інколи може ускладнити розуміння його сутності та особливостей. Це ставить перед наукою складне теоретично-методологічне завдання щодо інтеграції різноманітних визначень для уточнення загального уявлення про цей комплексний феномен.

Дослідження концепції соціального інтелекту (СІ) показує, що це поняття охоплює різноманітні аспекти міжособистісних взаємодій та

емоційного розуміння, згідно з роботами провідних психологів. Г. Олпорт акцентував на важливості спроможності людини швидко оцінювати інших та їхні дії, прогнозуючи поведінку та реакції для забезпечення адаптації у соціальному середовищі. П. Вернон вбачав у СІ здатність гармонійно спілкуватися з оточуючими, виявляти соціальну чутливість та розуміння соціальних динамік. Р. Стернберг підкреслював необхідність дослідження СІ у контексті реального життя, вважаючи його виявом інтелектуальної активності в соціальних взаємодіях.

Різноманітні підходи до СІ підтверджують його складність як феномену, що охоплює здатність встановлювати та підтримувати контакт з людьми, розуміти емоційний стан інших та володіти соціальною обізнаністю та зручністю. Це також включає здатність взаємодіяти на невербальному рівні, ефективно презентувати себе, формувати результати взаємодій та виявляти турботу про потреби інших. Таким чином, СІ виступає як важливий інструмент соціальної адаптації та взаєморозуміння між людьми, що передбачає не тільки володіння емоційним інтелектом, але й спроможність до глибокого соціального сприйняття та взаємодії.

Дослідження соціального інтелекту (СІ) висвітлює його як здібність до глибокого самопізнання та розуміння інших, що вдосконалюється через спілкування та досвід, отриманий з соціальних взаємодій, успіхів і невдач [40]. СІ включає не лише обізнаність про стосунки, а й володіння ними [41], а також проявляється у різноманітних сферах знань та доменах, включно з експертними оцінками та участю, обмеженнями та бізнес-процесами [42]. Він також розглядається як навичка, що дозволяє людям вступати в гармонійні відносини з оточенням [43].

Д. Ушаков наголошував на складності соціального інтелекту як на об'єкті, де переплітаються когнітивні та емоційні аспекти, підкреслюючи, що в сфері СІ людина сприймається не просто як обчислювальний механізм, але як істота, здатна до когнітивно-емоційних переживань.

Інші теоретичні погляди на соціальний інтелект акцентують на його когнітивних та поведінкових характеристиках. Зокрема, СІ визначається як здатність виявляти і правильно інтерпретувати емоції, мотиви, думки та наміри інших [44], як великий запас знань про соціальний світ [45], здатність до соціальної адаптації [46], вміння взаємодіяти з оточенням [47], розуміння людської натури [48], а також як спроможність емпатії та встановлення глибоких зв'язків з іншими [49]. Важливою складовою СІ є також здатність до критичної та адекватної оцінки емоційного стану та поведінкових мотивів оточуючих [50].

Д. Векслер у своїх роботах пропонував розглядати соціальний інтелект як адаптацію індивіда до соціального життя. Під час створення своєї шкали інтелекту для дорослих WAIS, він майже не зосереджувався на СІ, але вважав, що субтест узгодження зображень у WAIS може слугувати індикатором СІ, оцінюючи здатність людини до розуміння соціальних ситуацій. Векслер також вважав, що СІ є лише застосуванням загального інтелекту в соціальних контекстах. Цю думку підтримав і Дж. Матараццо у своїх пізніших роботах, вказуючи на СІ як на індексний термін.

В матеріалі “Psychology Today” соціальний інтелект описаний як набір навичок, що охоплюють тактовність, здоровий глузд або "вуличну кмітливість". Р. Ріджіо виокремлює ключові риси високого СІ: здатність до ведення розмов з різними людьми, вміння висловлюватися чітко та з тактом, соціальна виразність, навички гри в різні соціальні ролі, розуміння неформальних правил соціальної взаємодії, висока активність слухання, здатність до аналізу впливу власних слів і поведінки на інших. Особливо цінується вміння бути аутентичним, дозволяючи іншим бачити справжнє "я".

У контрасті до опису СІ, “Psychology Today” також подає визначення емоційного інтелекту як спроможності розпізнавати та керувати власними емоціями та емоціями інших. Р. Ріджіо вважає, що об'єднання емоційного інтелекту з IQ формує емоційно-соціальний інтелект (ЕСІ), який охоплює

компетенції, пов'язані з самосвідомістю, саморегуляцією та управлінням відносинами, що дозволяють людям ефективно розуміти та керувати емоціями у соціальних взаємодіях.

За уточненням В. Чоу, роль соціального інтелекту набуває особливої актуальності у контексті інновацій. Соціальний інтелект, на думку Чоу, зорієнтований на майбутнє, сприяючи виживанню та адаптації особистості шляхом виявлення оптимальних стратегій поведінки для досягнення позитивних результатів у соціальних ситуаціях. Навіть при наявності кваліфікації, відсутність соціального інтелекту може призводити до проблем у відносинах та втрати можливостей. Чоу радить з обережністю підходити до вираження критики, адаптуючи свої слова для збереження стосунків.

Д. Гоулман у своїй праці «Соціальний інтелект: нова наука про людські стосунки» визначає СІ як ключ до успішних соціальних взаємодій та адаптації у соціальному середовищі. Він підкреслює, що суспільство часто надто зациклене на академічних знаннях та IQ, ігноруючи вагомість соціального інтелекту, який має значно глибший вплив на життя. Згідно з Гоулманом, міцні соціальні зв'язки мають позитивний ефект на здоров'я, зменшуючи ризики розвитку захворювань, стресу, депресії та інших проблем. Він доводить, що для досягнення довголіття, здоров'я та щастя необхідні гармонійні стосунки, що підживлюють як духовне, так і фізичне здоров'я. Дослідження Гоулмана показують, що взаємодія з оточенням, така як дружба, співпраця, батьківство, надає підтримку не лише на емоційному рівні, а й сприяє зміцненню імунної системи. Він також зазначає, що доброзичливі слова, теплі обійми, знайомі пісні з дитинства можуть істотно покращити стан хворих і навіть тих, хто перебуває на межі життя та смерті.

Ефективність в міжособистісному спілкуванні відіграє ключову роль для досягнення успіху у різноманітних аспектах життя, включаючи лідерство. Е. Торндайк наголошував, що навіть найкращий спеціаліст може зіткнутися з труднощами на керівній посаді через відсутність соціального інтелекту.

Торндайк зауважував, що на перший погляд концепція СІ здається зрозумілою, але проблеми починаються, коли мова заходить про його вимірювання. Він вважав, що соціальний інтелект проявляється в різних соціальних ситуаціях і вимагає часу для адаптації, а також використання невербальних засобів спілкування. Попри ці складнощі, дослідники розробили стандартизовані методи для вимірювання соціального інтелекту.

В роботах пострадянських вчених також активно досліджувався термін "соціальний інтелект". М. Бобнєва розглядала СІ як набуті у процесі соціалізації навички, які формуються у спілкуванні з іншими. Вона підкреслювала, що соціальний інтелект розвивається через активну діяльність у сфері соціальних взаємодій. В. Варламов визначав СІ як комплекс соціальних здібностей, що дозволяють адекватно сприймати та розуміти соціальну поведінку та взаємини, а Ю. Ємельянов описував його як здатність, засновану на особливостях розумових процесів, емоційного реагування та соціального досвіду, розуміти себе та інших, їх взаємодії та прогнозувати події в взаємостосунках.

Різні вчені вносять вклад у розуміння соціального інтелекту, розкриваючи його як комплекс інтелектуальних здібностей, що сприяють пізнанню соціальної поведінки та інформації. І. Кудінова розглядає його як набір здібностей, що виходить за рамки загального інтелекту і фокусується на пізнанні поведінкових аспектів. В. Куніцина підкреслює, що соціальний інтелект об'єднує інтелектуальні, особистісні та комунікативні характеристики, важливі для прогнозування та адаптації в соціальному середовищі. О. Лунева визначає його як унікальний вид інтелекту, а Є. Михайлова вбачає в ньому основу ефективного спілкування та соціальної адаптації. А. Савенков наголошує на важливості кристалізованих соціальних знань та гнучкості в соціально-когнітивних процесах.

Українські дослідники також активно вивчають соціальний інтелект. Б. Братаніч, А. Куций та М. Романенко розглядають його як інтегральну

інтелектуальну здатність, ключову для успішного спілкування та соціальної адаптації. Е. Івашкевич виділяє соціальний інтелект як самостійне явище в структурі IQ, що сприяє адекватному сприйняттю та взаємодії з іншими. С. Карсканова вважає соціальний інтелект частиною загального інтелекту, який дозволяє особистості ефективно реалізувати себе в соціальному контексті.

Соціальний інтелект розглядається вченими як унікальна здатність, що дозволяє глибше розуміти себе, оточуючих, а також міжособистісні відносини і прогнозувати їх розвиток. Г. Любочкіна визначає його як здібність до глибокого осмислення власної особистості, інших людей та їх взаємодій. Л. Ляховець підкреслює, що ця здатність базується на індивідуальних розумових процесах, емоційному реагуванні та соціальному досвіді, що дозволяє ефективно прогнозувати та інтерпретувати міжособистісні події.

Є. Миронюк розглядає соціальний інтелект як усвідомлене ставлення особи до соціальних відносин і її здатність вибирати стратегії для досягнення життєвих цілей. Г. Ожубко акцентує на важливості розуміння власних психічних станів та взаємодії з іншими людьми, а І. Недозим вбачає в соціальному інтелекті комплекс здібностей, що забезпечують ефективну соціальну взаємодію.

С. Руденко описує соціальний інтелект як основу комунікативної компетентності, яка включає здатність розуміти та адекватно оцінювати поведінку людей. О. Сасько виокремлює його як набір когнітивних функцій, які сприяють самопізнанню та адаптації до соціального оточення, а І. Чиньона визначає соціальний інтелект як когнітивну структуру, що підвищує ефективність соціальної активності особистості.

Соціальний інтелект (СІ) визначається як складний багатогранний соціально-психологічний явище, який є частиною ширшого поняття загального інтелекту. Цей феномен формується та розвивається через соціальну взаємодію, як у структурованих суспільних інститутах, так і за їх межами. Вчені розглядають СІ як унікальну індивідуально-психологічну здібність

людини до глибокого розуміння та передбачення міжособистісних поведінкових моделей, вважаючи його ключовою складовою психічної архітектури особистості, яка активно формується в процесі соціалізації.

В останні десятиліття з'явилася підвищена увага до вивчення СІ як важливої теоретико-методологічної проблеми в психологічній науці, акцентуючи на його значенні в умовах змінюваних комунікативних взаємодій у глобалізованому та інформатизованому світі. Особливо це стає важливим на тлі глобальних викликів, таких як пандемія, яка актуалізувала потребу в детальнішому переосмисленні та коригуванні поняття соціального інтелекту. Наукова спільнота прагне уточнити його визначення, сутність, основні функції та завдання, плануючи подальші дослідження з різних психологічних перспектив.

1.2. Специфіка розвитку соціального інтелекту молодших школярів

Теоретичний огляд проблеми соціального інтелекту демонструє, що це явище є важливою якістю особистості, яка розвивається через активне засвоєння знань про соціальне середовище та творче взаємодію з соціальними відносинами. Соціальний інтелект являє собою комплексну, інтегровану властивість, що охоплює багато аспектів взаємодії особистості з соціумом. Дослідження показують різноманіття підходів до визначення структури соціального інтелекту, при цьому виокремлюються його когнітивні, емоційні та комунікативно-організаційні аспекти.

І.Баширов у своїх роботах подає детальний розбір структури соціального інтелекту, наголошуючі на трьох основних компонентах: когнітивному, емоційному, і комунікативно-організаційному. А. Мельник вносить вклад у теорію, розробляючи модель соціального інтелекту з трьома ключовими компонентами: когнітивним, поведінковим та емоційним, а Г.

Геранюшкіна пропонує бачення соціального інтелекту через призму трьох рівнів: потенціалу, актуальних здібностей та результативності.

Найбільш глибоку модель соціального інтелекту пропонує А.Савенков, який виокремлює декларативні та дослідні знання, а також соціально-когнітивну гнучкість як основу для застосування знань у нових ситуаціях. Загалом, вчені погоджуються, що соціальний інтелект охоплює широкий спектр пізнавальних, емоційних та поведінкових здібностей, що сприяють ефективній соціальній взаємодії та адаптації особистості в суспільстві.

За визначенням А.Савенкова, соціальний інтелект охоплює широкий спектр здібностей, що діляться на три основні категорії: пізнавальні, емоційні та поведінкові аспекти.

Пізнавальні здібності включають в себе різноманітні форми соціальних знань, від загального розуміння людських відносин до знань конкретних правил та норм поведінки. Важливими елементами є соціальна пам'ять, яка дозволяє запам'ятовувати імена та обличчя, а також соціальна інтуїція, що сприяє глибшому розумінню емоцій, настроїв та мотивів інших. Соціальне прогнозування допомагає планувати власну поведінку та аналізувати можливі шляхи розвитку подій.

Емоційні компоненти охоплюють здатність ефективно виражати власні емоції та співпереживати з іншими, ставлячи себе на їх місце. Включають експресивну виразність, емоційний контроль, що дозволяє зберігати емоційну стабільність та адекватно реагувати на соціальні ситуації.

Поведінкові аспекти стосуються вміння взаємодіяти з іншими, включаючи соціальне сприйняття, що передбачає високий рівень уважності та розуміння співрозмовника, а також соціальну взаємодію і адаптацію, яка передбачає гнучкість у спілкуванні та спроможність до ефективної комунікації в різних соціальних контекстах.

Загалом, соціальний інтелект можна охарактеризувати як комплексну властивість особистості, яка об'єднує знання, емоційну вразливість та

поведінкові стратегії, що сприяють ефективній соціальній взаємодії та адаптації в соціальному середовищі.

Вивчення В. Куніциною соціального інтелекту та його впливу на соціальну компетентність людини представляє важливий аспект розуміння міжособистісних взаємодій. Авторка визначає соціальний інтелект як здібність індивіда адекватно взаємодіяти з оточуючими, ефективно розуміти та оцінювати інших людей, а також вміння передбачати їх поведінку з метою успішної адаптації у соціальному середовищі.

У своїх дослідженнях В. Куніцина розглядає соціальний інтелект як складну структуру, що охоплює кілька ключових компонентів. Перший з них – комунікативно-особистісний потенціал, який виступає як фундамент соціального інтелекту та включає в себе набір психічних якостей, які сприяють або перешкоджають процесу спілкування. Цей потенціал лежить в основі формування таких важливих комунікативних властивостей, як здатність до психологічної контактності та комунікативної сумісності.

Другий компонент – це характеристики самосвідомості, які містять самоповагу, вільність від комплексів неповноцінності, особливості сприйняття власної особистості, включаючи Я-образ та Я-концепцію.

Третій аспект – соціальна перцепція, яка визначається як здатність до глибокого розуміння та моделювання соціальних процесів, емпатії до інших людей і мотивів їхньої поведінки.

Четвертий компонент соціального інтелекту охоплює вміння антиципувати розвиток міжособистісних ситуацій, що є ключем до ефективної взаємодії та адаптації в соціальному середовищі.

Висновки В. Куніциної наголошують на тому, що соціальний інтелект має багатовимірний характер і відіграє критичну роль у розвитку соціальної компетентності індивіда, що є вирішальним фактором у успішній міжособистісній взаємодії.

За словами Л. Коломійченка, соціальний інтелект учня включає в себе комплекс знань, вмінь та навичок, необхідних для успішного виконання ролей, характерних для даного етапу життя дитини. Основу соціального інтелекту формують соціальні знання та практичні навички, що знаходять застосування в ключових аспектах особистісного розвитку.

В огляді сучасних наукових підходів до визначення структури соціального інтелекту ми сформуvalи модель, представлену на рисунку 1.1, яка відображає загальноприйняті концепції в цій області досліджень.

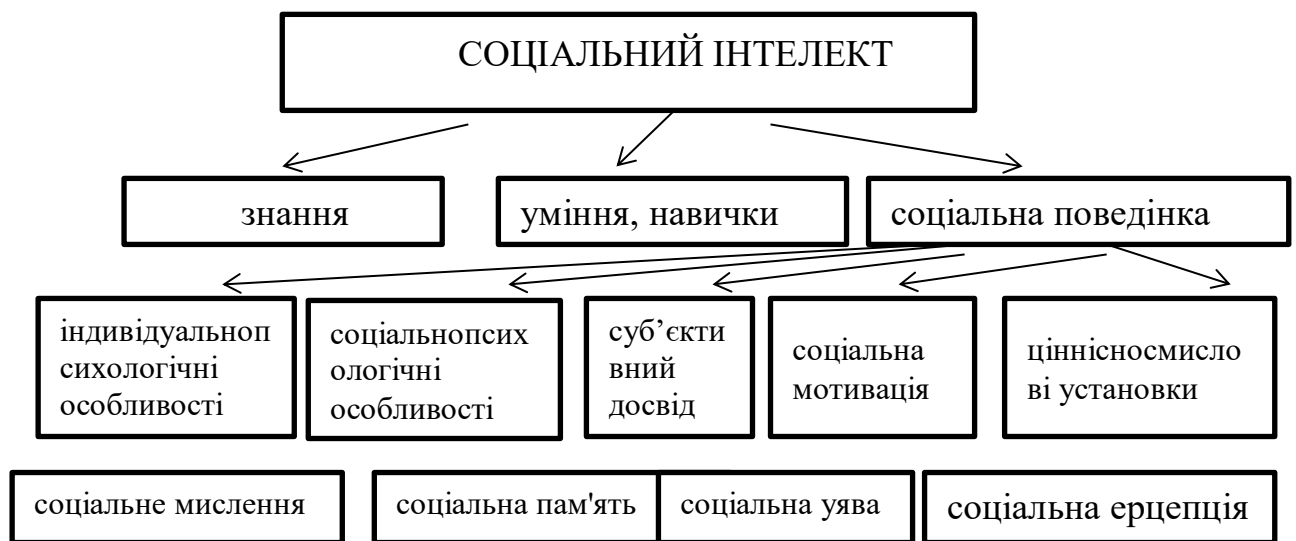

Рис. 1.1. Модель соціального інтелекту молодших школярів

На підставі аналізу наукової літератури у галузі психології та педагогіки ми виділили основні компоненти соціального інтелекту у молодших школярів, що включають когнітивний, поведінковий та регулятивний аспекти, відображені у вигляді детальної схеми на рисунку 1.1. Основними показниками соціального інтелекту є соціалізованість, адаптабельність до соціального середовища, компетентність у соціальних взаємодіях, відповідальність, організованість, активність, мотивованість, здатність до саморефлексії, емоційна рівноваженість, перцептивна компетентність, самоактуалізація та самоповага.

Праці таких видатних вчених, як Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, Г. Олпорт, зокрема, присвячені розробці теорії рівнів соціального інтелекту, де вказується, що первинний рівень відзначається обмеженою розвиненістю тих якостей, які сприяють соціальній адаптації. Перехідний рівень виражається через змішування високорозвинених і недостатньо розвинених аспектів соціального інтелекту, що може слугувати базою для успішної соціальної діяльності та комунікації, в той час, як деякі інші аспекти залишаються на початковому рівні. Стабільний рівень означає повноцінний розвиток усіх ключових особистісних якостей, що необхідні для досягнення високих результатів у соціальній взаємодії, демонструючи комплексний розвиток усіх важливих елементів соціального інтелекту, властивих даному віку.

Сьогодні існує різноманітність поглядів на оцінювання ступеня розвитку соціального інтелекту у молодших школярів. За Дж. Гілфордом та М. Саллівен, соціальний інтелект можна оцінити за трьома рівнями: високим, середнім та низьким, що відображають ступінь адаптації особистості до соціального середовища, здатність підтримувати гармонійні стосунки з оточенням та ефективність у міжособистісних взаємодіях. Вказується, що індивіди з високорозвиненим соціальним інтелектом мають навички вичитування необхідної інформації з поведінки людей, розшифровки невербальних сигналів, висловлення влучних оцінок про особистості, прогнозування їх поведінки в певних ситуаціях та виявлення передбачливості в стосунках, що сприяє їхній соціальній інтеграції та комунікації. Високий соціальний інтелект проявляється через комунікабельність, відкритість, уважність, дружелюбність, схильність до психологічної близькості, зацікавленість у соціальних питаннях, здатність впливати на оточуючих і володіння лідерськими якостями. Також, важливим аспектом є самопізнання і рефлексивність. Діти, що відрізняються високим соціальним інтелектом, зазвичай добре інтегровані в колектив, сприяють створенню позитивної атмосфери, більш креативні та активні у своїй діяльності.

Діти, у яких розвиток соціального інтелекту залишається на низькому рівні, можуть стикатися з проблемами у сприйнятті та антиципації соціальних взаємодій, що ускладнює їхню інтеграцію в соціальне середовище і обмежує їхній соціальний розвиток. Такі діти часто виявляються невпевненими у соціальних нормах і очікуваннях, що призводить до помилок у поведінці, непорозумінь і конфліктів через неправильне розуміння дій або інтенцій оточуючих. У спілкуванні вони схильні зосереджуватися лише на літеральному змісті повідомлень, ігноруючи або неправильно інтерпретуючи невербальні сигнали, що негативно впливає на їхню здатність до аналізу та адаптації в ситуаціях, де важливо розуміння міжособистісних відносин і динаміки групи.

Кожен віковий етап в житті особистості відзначається не тільки активним розвитком інтелекту, але й зростанням міжособистісних відносин, формуванням уявлень і навичок, необхідних для адекватної соціальної поведінки. При цьому в науковому дискурсі існують різні погляди на те, як саме вікові зміни впливають на процеси становлення та прогресування соціального інтелекту, зокрема в молодшому шкільному віці, який є ключовим для подальшого активного розвитку цієї здатності. Глибокий аналіз теоретичних досліджень, що стосуються психологічних аспектів еволюції особистості в молодших школярів, дозволяє зробити висновок про значущість цього періоду для інтеграції дитини в соціальне середовище та її участі в соціально значимій діяльності. Експерти вважають, що саме в молодшому шкільному віці формуються вікові особливості, критично важливі для розвитку соціального інтелекту.

Заходження дитини в шкільне життя, як вказував Д.Ельконін, супроводжується глибокою перебудовою всіх її стосунків із зовнішнім світом. Відповідно до поглядів Д.Ельконіна, у шкільному середовищі складається нова система соціальних зв'язків. Тут змінюється динаміка відносин «дитина – дорослий», що диференціюється на відносини «дитина – вчитель», які

починають впливати на взаємини дитини з батьками та її стосунки з однолітками (згідно з роботами Б.Ананьєва, Л.Божович, Л.Славіної). Відносини «дитина – вчитель» виступають в ролі ядра життя дитини, від яких залежать всі ключові аспекти її благополуччя.

На початковому етапі шкільного навчання у дітей формуються нові моделі взаємодії з навколишнім світом, вони засвоюють соціальні правила, відходять від прагнення до непосредньої підтримки дорослих і наближаються до кола однолітків, де стають актуальними навички продуктивної співпраці. Молодші школярі усвідомлюють, що від їхньої власної поведінки залежить розв'язання багатьох життєвих завдань, у тому числі тих, що мають складний соціальний характер. Таким чином, вони починають освоювати вміння адекватно реагувати у складних ситуаціях.

У молодшому шкільному віці триває активний розвиток соціальних і особистісних аспектів життя дитини. Цей період відзначається формуванням більш свідомого розуміння навколишнього світу, самоусвідомлення і засвоєння морально-етичних принципів, що лягають в основу стосунків з однолітками та дорослими. Діти в цьому віці активно визначають своє місце в соціальному середовищі, вчаться правильно позиціювати себе в сімейних та дружніх відносинах, а також навичкам спілкування з дорослими та ровесниками. Самооцінка дітей стає більш збалансованою та самокритичною, оскільки вони усвідомлюють, що суспільна оцінка їхніх дій та мотивів залежить не тільки від власного відношення до себе, а й від того, як їхні дії сприймаються оточенням. Це сприяє розвитку рефлексивних здібностей. Зміни у способі життя та розширення кола спілкування є ключовими аспектами розвитку соціального інтелекту в цей період, причому початок шкільного навчання відіграє вирішальну роль, оскільки веде до збільшення обсягу навчальної активності та міжособистісних контактів. Навчальна діяльність стає головним джерелом знань про світ для молодшого школяра, в той час, як ігри, мистецька творчість, конструювання, спілкування з

дорослими та іншими дітьми, а також вивчення природничих і соціальних явищ мають велике значення для соціального розвитку.

Спілкування відіграє ключову роль у формуванні соціального інтелекту у молодших школярів. Основну потребу в комунікації задовольняє навчальна діяльність, що стає провідною в другому-третьому класах, коли поведінка дітей стає соціально адаптованою, а взаємини з однокласниками набувають більшої глибини та значення. У процесі спільної діяльності діти не тільки набувають нових знань, а й активно беруть участь у суспільному житті, розвиваються творчо та встановлюють дружні стосунки у "малих групах", де формуються індивідуальні норми поведінки та інтереси.

Усвідомлення дітьми своїх стосунків з навколишнім середовищем передбачає аналіз власних дій та вчинків, що є важливим аспектом рефлексії, яка своєю чергою, є одним з ключових новоутворень, формуючись у молодшому шкільному віці через навчальну активність. Рефлексія сприяє розвитку ціннісної сфери особистості, її самоосвіти та самовдосконалення, збагачує соціальне середовище розвитку, розширює коло соціальних взаємин та покращує здатність до соціального прогнозування.

Соціальний інтелект у молодших школярів виконує кілька функцій: пізнавально-оцінну, яка спрямована на ідентифікацію індивідуальних можливостей та соціально значущу взаємодію; комунікативно-ціннісну, через яку учні здобувають знання про соціальне оточення та формують свої ціннісні уявлення; та рефлексивно-корекційну, що дозволяє дітям зрозуміти, як вони сприймаються оточенням, та коригувати свої дії відповідно. Ці функції є взаємопов'язаними і сприяють гармонійному розвитку соціальної компетентності у молодших школярів.

1.3. Казкотерапія як інструмент розвитку соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку

Казка – це жанр фольклору, який являє собою пригодницьку розповідь, зазвичай у прозі, що містить елементи історичних і культурних традицій народу, такі як тріумф добра над злом, патріотизм, та підтримка. Сучасні казки збагачуються досягненнями науки і технологій, відображаючи світогляд народу, його ідеали та мрії про майбутнє. Казкотерапія використовує перенесення казкових сюжетів у реальність для розвитку та навчання, дозволяючи дітям засвоювати знання про світ та правила поведінки через моральні та розвиваючі розповіді. Вона допомагає у формуванні моральних цінностей, релаксації, самодіагностиці та особистісному зростанні, дозволяючи дітям через гру та творчість виразити свої переживання та вчиться уникати помилок. Казка як освітній матеріал сприяє розвитку уяви та емоційної сфери дитини, стаючи потужним інструментом одночасного виховання та розвитку.

Казкотерапія представляє собою психотерапевтичний метод, що допомагає дитині подолати негативні аспекти характеру, виховує і розвиває особистість, а за потреби коригує поведінку через казкові історії. Цей давній підхід до навчання та виховання застосовується для гармонізації особистості, стимулювання креативності, розширення усвідомлення та покращення взаємодії зі світом. У сучасному освітньому процесі, особливо на початковому етапі, казкотерапія займає важливе місце та є важливим інструментом для вчителів. Важливість казок у розвитку дитини підкреслюється працями відомих вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних, таких як В. Анікін, Дж. Больте, В. Пропп, Х. Хонті, які аналізували їхню природу, класифікацію та структуру. Казки стають невід'ємною частиною літературного розвитку учнів, викликаючи їхнє зацікавлення завдяки любові до нового, незвичайного, емоційності та фантазії, які є характерними для цього віку.

Казкотерапія являє собою унікальний підхід у психокорекційній роботі, метою якого є висвітлення та розв'язання проблемних ситуацій через

активацію внутрішніх ресурсів дитини. Цей метод слугує як для діагностики, так і для корекції психологічного стану.

Основна перевага казкотерапії полягає у тонкій взаємодії з дитиною, акцентуючи на ціннісному сприйнятті світу. З її допомогою можна адресувати широкий спектр психологічних, педагогічних та культурних питань, опираючись на моральні цінності та індивідуальний потенціал.

Ключові принципи казкотерапії включають усвідомлення власного потенціалу, важливості життя, причинно-наслідкових зв'язків, розуміння різноманітності сприйняття світу, емоцій, а також активну креативну взаємодію з навколишнім середовищем, що призводить до внутрішньої гармонії та сили.

Застосування казкотерапії має різноманітні цілі та результати, що диктує необхідність чіткого визначення її мети у кожному конкретному випадку:

Як засіб передачі досвіду та соціалізації дитини через прищеплення загальноприйнятих моральних цінностей.

Як інструмент для розвитку особистості, творчості та уяви дитини.

Як метод психотерапії для подолання страхів, тривоги та корекції індивідуальних особливостей, які впливають на гармонійний розвиток.

Роль казкотерапевта, психолога чи вчителя полягає у виборі, чи створенні казки, яка найкраще відповідає потребам дитини. Якщо казка відібрана правильно, дитина інтегрує її зміст у свій життєвий сценарій, особливо коли хоче її почути знову.

Казкотерапія, будучи "м'яким" методом психотерапії, ефективно працює без вікових та статевих обмежень, досягаючи значних позитивних змін у світосприйнятті дитини. Казка втілює свій трансформаційний потенціал через комплекс функцій, які будуть детально розглянуті далі.

Казкотерапія слугує як потужний психологічний інструмент, що охоплює три основні аспекти:

Діагностику – це процес ідентифікації існуючих життєвих патернів та поведінкових стратегій у дітей. Ця функція дозволяє виявити емоційний стан або взаємини дитини, про які вона може не бажати відкрито говорити.

Прогнозування – коли на основі діагностичних даних передбачається майбутній розвиток ситуації або життєвого сценарію. Казки з прогностичною функцією розкривають потенційні траєкторії розвитку особистості дитини.

Терапію (корекцію) – через казку ініціюються позитивні зміни у психологічному стані та поведінці дитини, сприяючи її адаптації та розвитку.

Казкові тексти створюють глибокий емоційний відгук у дітей та дорослих. Їх образи звертаються одночасно до свідомості та підсвідомості, що відкриває унікальні можливості для спілкування, особливо важливі при проведенні корекційної роботи. У такий спосіб казкотерапія дозволяє налагодити ефективний діалог навіть у складних емоційних ситуаціях.

Казкотерапія є унікальним психологічним підходом, який вирізняється своїми корекційними властивостями:

Підготовка до складних емоційних викликів;

Символічне розвантаження від фізичних і емоційних напруг;

Символічне прийняття власної активності.

Казки мають незаперечну цінність для психокорекції та особистісного розвитку дітей завдяки:

Відсутності прямих моральних навчань, дозволяючи дітям опосередковано усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки;

Демонстрації життєвого досвіду поколінь через універсальні сюжети;

Узагальненому образі головного героя, що допомагає дитині легше ідентифікувати себе з ним;

Створенню чарівної атмосфери, що захоплює і мотивує дитину до сприйняття інформації.

Використання казок у роботі з дітьми дозволяє не тільки передавати знання та цінності, але й стимулювати творчий розвиток, уяву, комунікаційні

навички та позитивне ставлення до себе. Казкотерапія адаптована до психологічних особливостей дітей, що робить її одним з найефективніших методів психологічної допомоги та освітнього розвитку.

Розглянемо докладніше ключові методи роботи з казкою, запропоновані Т.Д. Зінкевич-Євстігнеєвою:

Аналіз казок - цей метод спрямований на глибше розуміння казкових історій, символів і поведінки героїв, дозволяючи витлумачити приховані смисли і важливі життєві уроки.

Розповідання казок — це практика сприяє розвитку уяви та креативності, допомагає дитині відчувати себе частиною казкового світу, відкриваючи нові горизонти фантазії.

Переписування казок — внесення змін та доповнень до існуючих казкових історій дозволяє дитині адаптувати сюжет під особисті емоції та переживання, стаючи засобом самовираження та психологічне розвантаження.

Інсценізація за допомогою ляльок — інтерактивне заняття з ляльками дозволяє дітям виразити свої емоції та проживати різноманітні ролі, сприяючи емоційному розвитку.

Складання казок — цей метод відкриває дитині простір для творчості, де вона може створити власні історії, що відображають її внутрішній світ, а також здобуває навички розуміння та конструктивного розв'язання життєвих задач.

Також варто згадати ігрові методи, які Річард Гарднер включив до своєї техніки складання розповідей, де діти використовують предмети або слова з коробочки як стимул для творення історій, розширюючи свої творчі горизонти.

Важливо, що кожен з цих методів може бути адаптований до індивідуальних потреб дитини та особливостей її розвитку, виходячи з професійної майстерності психолога. Головна мета полягає в тому, щоб через

казкові історії допомогти дитині краще зрозуміти себе та навколишній світ, знайти гармонію з власними переживаннями та емоціями.

Ось кроки та ключові принципи для створення терапевтичної казки чи історії, які пропонує Стів Баранчак:

Ідентифікація проблеми — спочатку визначаємо конкретну проблему або ситуацію, що потребує уваги, таку як складнощі з засинанням, неухважність або будь-яка інша поведінкова особливість.

Вивчення проявів поведінки — далі аналізуємо, як дитина проявляє цю поведінку, важливо зафіксувати конкретні приклади для подальшого використання у казці.

Аналіз наслідків — оцінюємо потенційні наслідки цієї поведінки для дитини, зокрема, як вона може вплинути на взаємини з однолітками.

Вибір героя — вибираємо героя для казки, який має відповідати віку, статі та характеристикам дитини, для якої ми створюємо історію, але має мати інше ім'я.

Щасливе життя до проблеми — починаємо казку з опису того, як герой був щасливий і мав багато друзів до початку проблемної поведінки.

Прояви проблемної поведінки — у казці детально описуємо, як герой проявляє проблемну поведінку в трьох різних епізодах, показуючи, як з кожним випадком він стає все менше щасливим.

Мудрий наставник — вводимо до казки персонажа, який допомагає герою знайти розв'язання проблеми, навчає його правильній поведінці.

Позитивна зміна — завершуємо казку описом того, як герой розуміє свої помилки, міняє свою поведінку та стає щасливішим, ніж був до початку історії.

Цей алгоритм допоможе створити не просто цікаву казку, а інструмент для психологічної підтримки та корекції поведінки дитини, навчаючи її цінним життєвим урокам у форматі, який є зрозумілим та близьким для неї.

Очевидно, існує безліч способів створення терапевтичних казок, включно з інтуїтивними методами. Проте, для досягнення найкращих результатів, слід дотримуватися добре вибудованої стратегії. Терапевтичну казку можна презентувати дитині без подальшого аналізу, надаючи можливість замислитися над почутим у самоті. Навіть якщо відразу не спостерігається явного захоплення історією, її зміст все одно доторкнеться до душі малечі, та з часом можна очікувати позитивні зміни в поведінці. Є можливість також обговорити історію з дитиною, виділивши з неї основний "урок", використати різноманітні засоби для її відтворення, наприклад, ляльки, малюнки, пісочниця чи мініатюрні фігурки. Вербальне вираження думок і відчуттів має великий вплив на внутрішній світ дитини, тому здається доцільним стимулювати її до поділення вражень через слова чи малюнки, створені під час нашої спільної діяльності. Казки мають унікальну силу, не лише як літературний жанр, але й як твори, що глибоко резонують з дитячою душею. Значення, яке дитина знаходить у казці, може змінюватися залежно від її особистих потреб та етапу розвитку. Надавши дитині свободу самостійного дослідження казкового світу, ми дозволяємо їй повертатися до знайомих історій у пошуках нових сенсів, розширюючи чи змінюючи своє розуміння з часом. Казкотерапія відкриває неймовірні можливості для розвитку соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Цей унікальний психотерапевтичний підхід використовує казки як засіб для розв'язання психологічних проблем, допомагаючи дітям краще розуміти себе та світ навколо них. Використання казок у навчанні та вихованні сприяє розвитку емпатії, самосвідомості та навичок соціальної взаємодії, які є ключовими компонентами соціального інтелекту.

Через пригоди персонажів, діти вчаться розпізнавати та розуміти емоції, мотиви дій інших людей, а також навчаються ефективній комунікації та взаємодії. Казки надають безпечне середовище для ідентифікації та вираження власних почуттів, а також дозволяють дитині "приміряти на себе" різні ролі,

що сприяє кращому розумінню соціальних ситуацій та вдосконаленню навичок міжособистісного спілкування.

Заняття казкотерапією можуть включати читання казок, розігрування сцен із казок, створення власних історій або малювання сцен з казок. Ці діяльності не тільки сприяють розвитку творчих здібностей та уяви, але й допомагають дитині краще адаптуватися до соціального середовища, вирішувати конфлікти та будувати позитивні взаємини з однолітками.

Окрім того, казкотерапія сприяє формуванню позитивного Я-концепту, виховуючи впевненість у собі та самоцінність. Через історії про подолання труднощів, дружбу, взаємодопомогу та інші соціально значущі теми, діти вчаться впоратися з власними страхами, розвивають здатність до емпатії та співпереживання.

У підсумку, казкотерапія є потужним інструментом для розвитку соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Через захоплюючий світ казок діти навчаються розуміти себе та інших, ефективно взаємодіяти у соціальному середовищі, розвивати навички міжособистісного спілкування та підвищувати свою емоційну інтелігентність.

Висновки до розділу 1

Соціальний інтелект молодших школярів розкривається як здатність ефективно взаємодіяти з іншими, розуміти та адекватно реагувати на соціальні ситуації та поведінку оточуючих. Це включає вміння спілкуватися, розв'язувати конфлікти, адаптуватися до різних соціальних умов, виявляти емпатію та розбудовувати позитивні відносини.

Казкотерапія є ефективним інструментом для розвитку соціального інтелекту молодших школярів. Через образний та символічний зміст казок діти засвоюють важливі соціальні норми, моральні цінності, навички

міжособистісного спілкування, що сприяє їх соціалізації та розвитку емоційного інтелекту.

Розглядаючи різноманіття методів казкотерапії, включаючи аналіз, розповідання, переписування казок та інсценізацію за допомогою ляльок, можна констатувати, що казкотерапія надає широкий спектр можливостей для індивідуальної та групової роботи з дітьми, забезпечуючи розвиток креативності, емпатії, рефлексії та саморегуляції.

Практичний досвід та теоретичні дослідження підтверджують ефективність казкотерапії у розвитку соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Через казки діти не тільки засвоюють соціальні ролі та моделі поведінки, але й навчаються аналізувати власні почуття, рефлексувати та шукати конструктивні шляхи розв'язання проблем.

Важливим напрямком подальших досліджень є розробка конкретних методик та програм казкотерапії, спрямованих на розвиток конкретних аспектів соціального інтелекту молодших школярів, а також оцінка їх довгострокової ефективності у різних соціальних та культурних контекстах.

У сукупності, теоретичні засади та практичний досвід підкреслюють значення казкотерапії як ефективного засобу розвитку соціального інтелекту молодших школярів, що відкриває широкі можливості для їх соціальної адаптації та особистісного зростання.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КАЗОК НА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

2.1 Організація та методи емпіричного дослідження впливу казок на розвиток соціального інтелекту молодших школярів

Теоретичний розгляд питання розвитку соціального інтелекту у молодших школярів підтвердив його значення для наукових досліджень та практичної діяльності в початковій школі. Це визначило необхідність вивчення психологічних аспектів розвитку соціального інтелекту цієї вікової групи на початковому етапі дослідження.

У рамках експериментального дослідження взяли участь 39 учнів 1-4 класів Загальноосвітньої школи I-III ступенів №43, з яких 21 учень навчається у 1-2 класах, а 18 учнів — у 3-4 класах. Важливу діагностичну інформацію було також зібрано від 8 вчителів початкових класів та 26 батьків учнів цих класів.

Дослідження розвитку соціального інтелекту молодших школярів було організовано у декілька чітко визначених етапів:

Перший етап — підготовчий. На цьому етапі відбувся аналіз вітчизняної та міжнародної літератури, що стосується обраної проблеми. Було створено теоретичний фундамент дослідження, включаючи формулювання ключових понять і концепцій. Визначені і уточнені основні компоненти та структура соціального інтелекту молодших школярів, включаючи показники та рівні його розвитку. Також було досліджено вікові особливості психічного розвитку, які можуть впливати на формування соціального інтелекту в цьому віці.

Другий етап — констатувальний. На даному етапі була розроблена програма експериментальної дослідної роботи та обґрунтована діагностична

батарея для виявлення психологічних особливостей розвитку соціального інтелекту серед молодших школярів. Здійснено первинний діагностичний зріз, на базі якого проаналізовано отримані емпіричні дані. Формульовані гіпотези вказують на потребу в систематичному, інтегрованому та цілеспрямованому підході до розвитку соціального інтелекту учнів на початковому етапі навчання.

Третій етап — формувальний. На цьому етапі була розроблена та випробувана програма соціально-психологічного супроводу, що сприяє розвитку ключових компонентів соціального інтелекту в умовах освітнього середовища початкової школи.

Четвертий етап — підсумковий. На цьому етапі було здійснено узагальнення даних, отриманих під час експерименту, сформульовані основні висновки дослідження та підготовлені матеріали до презентації результатів.

Ціль дослідження полягала в аналізі особливостей розвитку соціального інтелекту молодших школярів перед введенням спеціально розробленої програми соціально-психологічного супроводу. Діагностика соціального інтелекту проводилася з використанням спеціалізованих методик, які відповідали структурним компонентам соціального інтелекту: когнітивному, поведінковому та регулятивному.

Ключові діагностичні індикатори, що були вивчені на констатувальному етапі, включали аналіз комунікативної активності школярів у взаємодії з учителями та однолітками, основні характеристики самосвідомості дітей, такі як емоційні та когнітивні аспекти самоідентифікації та особливості самооцінки. Також були досліджені прояви соціальної перцепції, розвиток емоційної сфери та характеристики відносин між батьками та дітьми.

Для досягнення поставлених цілей використовувались діагностичні завдання, інтегровані в освітній процес і повсякденне життя школи, що дозволяло оцінювати дитину в звичайних для неї умовах. Під час проведення цих завдань і ситуацій особлива увага приділялася аналізу самостійності дітей

у виконанні цих завдань. Вибір методів діагностики був обумовлений теоретичними засадами дослідження та специфікою його завдань. В рамках програми констатувального етапу було застосовано наступну діагностичну батарею:

Для аналізу когнітивного компонента соціального інтелекту використані методики:

«Історія про короля», яка дозволяє оцінити здатність дітей до аналізу соціальних ситуацій;

«Упередженість суджень», що допомагає виявити схильність до стереотипних оцінок.

Для дослідження поведінкового компонента застосовані:

методика «Пошук предмета» (автори О.Чеснокова, Б.Суботський, Ю.Мартиросова), яка дозволяє оцінити поведінкові стратегії дітей;

методика вивчення домінуючої форми спілкування за Г.Капчелі;

проективна методика Рене Жиля для аналізу несвідомих аспектів поведінки.

Для вивчення регулятивного компонента використані:

методика «Емоційні обличчя» М. Семаго, яка сприяє оцінці здатності дітей розпізнавати емоції;

методика Л.Фатіхової і А.Харісової для вивчення здібностей дітей до ідентифікації емоційних станів.

Детальний опис діагностичної батареї і стимульний матеріал методик представлені у додатках А, Б, В.

Наукове спостереження визначається як оптимальний та доступний метод дослідження для моніторингу розвитку соціального інтелекту серед молодших школярів. У проведенні нашого дослідження, спостереження та запис результатів були організовані за участю як мінімум двох вчителів початкових класів. Один з вчителів керував діяльністю учнів, створюючи ситуації для їх відтворення та активного спілкування, тоді як інший

спостерігав за процесом та документував дані. Всі результати були зафіксовані в протоколах спостереження, які потім аналізувалися та використовувалися для складання планів діяльності, що стосувалися формування, коригування та розвитку соціального інтелекту учнів. Зразок використаної карти спостереження представлено в додатку Г.

Таким чином, діагностування особливостей розвитку соціального інтелекту молодших школярів було направлене на детальне вивчення окремих компонентів соціального інтелекту. Процес об'єднав використання різних діагностичних методик та включав метод спостереження. Діагностика була спрямована на вивчення не тільки учнів, але й їхніх батьків та вчителів.

2.2 Аналіз результатів дослідження впливу казок на розвиток соціального інтелекту молодших школярів

Отримані дані були узагальнені за допомогою кількісного та якісного аналізу результатів дослідження вибірки. Для кожного з компонентів соціального інтелекту (когнітивного, поведінкового, регулятивного) були визначені показники та критерії рівнів їх розвитку. З урахуванням змістового аналізу та присутності значущих діагностичних індикаторів у використаних методиках, був визначений спектр ознак, які досліджувалися: когнітивні, поведінкові і регулятивні складові соціального інтелекту, домінуюча форма спілкування з важливим дорослим, а також особливості соціальної взаємодії з педагогами та однолітками.

Розподіл молодших школярів з перших до четвертих класів за рівнями розвитку соціального інтелекту подано на графіку 2.1.

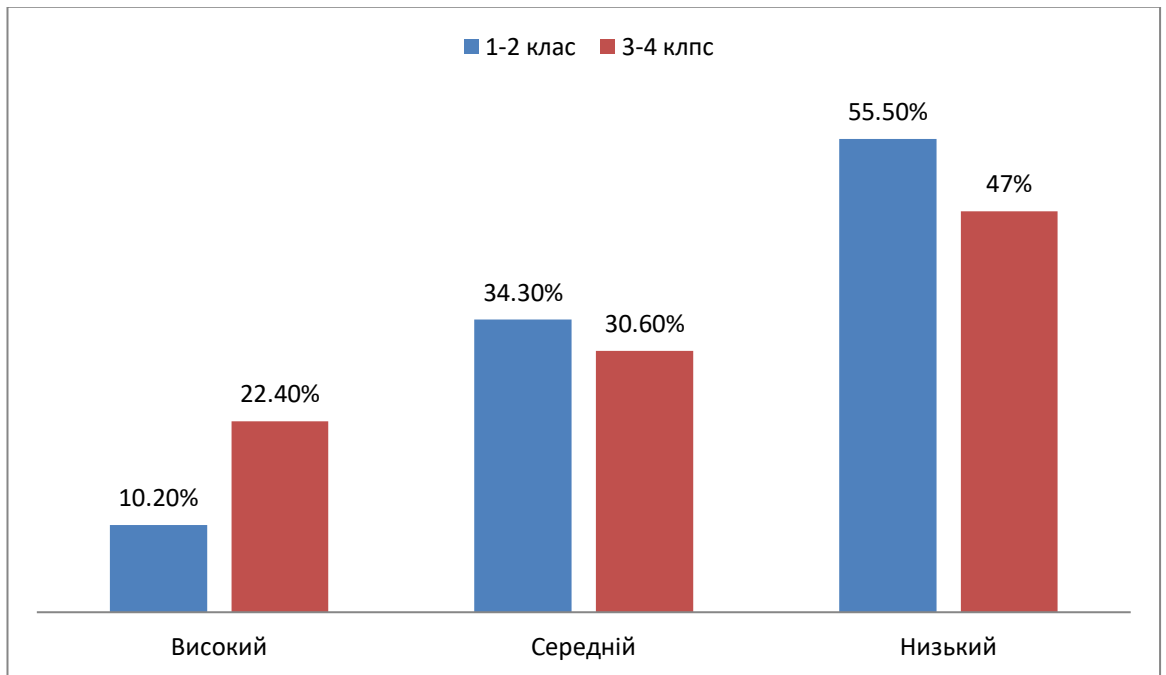

Рисунок 2.1. Результати констатувального етапу дослідження за усередненими значеннями рівнів розвитку основних компонентів соціального інтелекту учнів 1-2 ($n_1=21$) та 3-4 ($n_2=18$) класів.

Аналіз показав, що лише 10,2% і 22,4% учнів виявили високий рівень розвитку компонентів та показників соціального інтелекту. Водночас, більшість учнів у обох групах мають низький (55,5% і 47%) або середній (34,3% і 30,6%) рівні розвитку соціального інтелекту.

Зокрема, за когнітивним компонентом і його показниками (соціалізованість, соціальна адаптованість, соціальна компетентність) виявлені низькі та середні значення, що можуть свідчити про відсутність у молодших школярів знань про якості особистості, соціальні норми поведінки та способи вирішення конфліктних ситуацій.

У випадку поведінкового компонента було виявлено недиференційовану соціальну поведінку, вузький соціальний досвід та перевагу емоційних контактів. Учні з цими оцінками не мають здатності до встановлення та підтримки соціальних контактів, роботи в команді та вирішення конфліктів відповідно до ситуації.

Враховуючи отримані результати, можна зробити висновок про необхідність подальшого вдосконалення програм та методів розвитку соціального інтелекту у молодших школярів.

Середній рівень розвитку поведінкового компонента вказує на те, що у молодших школярів спостерігається ситуативна рольова поведінка та перевага емоційно-особистісних контактів. Вони мають інтерес до аналізу міжособистісних взаємин, але не завжди можуть висловлювати свої думки та бажання у соціально-прийнятній формі та дотримуватися правил і норм соціального життя.

У них також спостерігаються необхідність у розвитку соціальних перцептивних дій. Їхні здатності до розуміння соціального контексту взаємин між людьми та прогнозування їхнього розвитку обмежені контекстом ситуацій, які вони досвідчують. Соціальна гнучкість, товарицькість та організованість у них поки що досить обмежені, і вони не завжди дотримуються правил здорового та безпечного для себе та оточення способу життя.

Низькі показники за регуляційним компонентом соціального інтелекту свідчать про те, що у молодших школярів виявлені труднощі у взаємодії з іншими людьми, особливо з дорослими. Вони проявляють невпевненість, боязкість та відсутність комунікативних навичок, що ускладнює їхню спроможність вступати в контакт.

Соціальна й особистісна активність у них низька, а орієнтація на успіх відсутня. Самооцінка є неадекватною, і вони мають низький рівень емоційно-вольової регуляції. Їхній стан Я-образу характеризується конфліктністю, а рефлексивні можливості є низькими.

Молодшим школярам також нестійка самооцінка, і вони рідко виявляють потребу в повазі з боку інших при відсутності чіткої самоповаги. Вони мають обмежений соціальний досвід, нестійку самооцінку та схильність до беззмістовної емоційної взаємодії з дорослими.

У результаті цих характеристик вони не завжди здатні адекватно пояснити й оцінити власну поведінку та вчинки інших осіб, а також прогнозувати адекватний спосіб взаємодії у соціальних ситуаціях.

У молодших школярів з середнім рівнем прояву соціальної активності та самостійності спостерігається помірний ступінь соціальної взаємодії. Вони виявляють ситуативну відкритість щодо інших людей, особливо стосовно близьких дорослих. Зауважується середній рівень сформованості навичок самообслуговування та прагнення до співпраці, але вони можуть мати труднощі у встановленні контакту зі значущими, але не знайомими дорослими.

Потреба у спілкуванні виявляється у дітей ситуативно та зазвичай виникає за ініціативою дорослого. Вони мають деякі засвоєні соціально схвалювані форми спілкування, але не завжди можуть аналізувати ситуації соціальної взаємодії та приймати адекватні рішення.

Середні дані також підтверджують, що у молодших школярів характерне нестійке усвідомлення Я-образу під час спілкування зі значущими дорослими, особливо у першокласників.

Під час діагностики за методикою Г.Капчелі, було виявлено, що у більшості дітей переважає позаситуативно-особистісна форма спілкування (43%). Також варто відзначити присутність ситуативно-ділової (24%) та позаситуативно-пізнавальної (33%) форм спілкування. Результати показали, що діти з позаситуативними формами спілкування мають помітні відмінності. Вони виявилися більш динамічними та гнучкими, краще адаптувалися до умов дослідження і були готові контактувати з експериментатором.

Спостереження за індивідуальною діяльністю дітей без участі батьків показало, що в цій ситуації діти виявляли більше можливостей. Вони були чутливими до емоційної підтримки експериментатора, якої було достатньо для вирішення поставленого завдання. У той час, матері, виконуючи завдання самостійно (без дітей), мали тенденцію проявляти переважно активну

позицію. Проте їхня орієнтація на стан дитини була або занадто вираженою, або недостатньою, і схильність до надання емоційної підтримки супроводжувалася недоліком емоційного прийняття. Отримані дані свідчать про переважання активної позиції матерів у взаємодії з дітьми на негативному або індиферентному емоційному тлі.

Підсумовуючи констатувальний етап дослідження, можна зазначити, що отримані емпіричні дані підтверджують переважання низького й середнього рівнів розвитку компонентів соціального інтелекту у молодших школярів. Це свідчить про те, що більшість учнів початкової школи мають недостатньо розвинені вміння самостійно контактувати з однолітками у класному колективі, брати участь у колективних справах, співпрацювати з дорослими та адекватно реагувати в конфліктних ситуаціях.

Цим дітям потрібна певна підтримка дорослих у встановленні соціальних контактів, налагодженні міжособистісних відносин та розвитку емоційного контролю. Проте батьки та педагоги не завжди мають достатні вміння та бажання здійснювати позаситуативно-особистісне спілкування з дітьми.

Отже, результати констатувального етапу дослідження підтвердили необхідність розробки та впровадження цілеспрямованих заходів з формування компонентів соціального інтелекту у молодших школярів. Ці заходи мають спрямовуватися на розвиток соціальної поведінки, сприяти формуванню міжособистісних взаємин та підтримувати соціальну адаптацію дітей у колективі школи.

2.3. Корекційно-розвивальна програма розвитку соціального інтелекту молодших школярів засобами казкотерапії та методичні рекомендації до неї

Формування соціального інтелекту проходить через усі стадії розвитку особистості, і кожен наступний етап ґрунтується на попередньому. Це вказує

на те, що ключовими складовими у формуванні соціальної компетентності дітей, які сприяють їхній адаптації на майбутніх етапах навчання та в соціумі в цілому, є створення спеціального розвиваючого середовища і наявність значущих дорослих, які готові взаємодіяти з дітьми й організувати освітній процес на гуманістичних принципах.

Розглядаючи соціальний інтелект, можна виділити зовнішні й внутрішні чинники, які впливають на його формування та розвиток. До зовнішніх факторів слід віднести соціальне середовище та умови, а також досвід спілкування та взаємодії. З внутрішніх факторів важливо враховувати психологічні особливості віку та особистості, а також рівень здібностей до взаємодії й спілкування. Врахування цих факторів є ключовим при формуванні та оцінюванні соціального інтелекту.

Сучасне суспільство ставить перед дітьми та молоддю ряд викликів, серед яких важливе місце займає розвиток соціального інтелекту. Соціальний інтелект, або здатність адаптуватися до різноманітних ситуацій в соціальному оточенні, містить навички спілкування, емпатії, уміння співпрацювати та вирішувати конфлікти. Одним із ефективних методів розвитку цих навичок є казкотерапія.

Казкотерапія – це метод психологічної підтримки та розвитку особистості, який базується на використанні казок для досягнення психологічного благополуччя та розвитку особистості. Цей метод має особливу ефективність у роботі з молодшими школярами, оскільки вони в цьому віці особливо вразливі та відкриті до впливу різноманітних імпульсів.

Однією з основних переваг казкотерапії є те, що вона сприяє розвитку уяви та творчості у дітей. Під час читання або розповіді казок діти уявляють собі різноманітні образи та ситуації, що стимулює їх творчу уяву. Крім того, через ідентифікацію з героями казок діти вчаться розуміти різноманітні емоції та вчитися емпатії.

Ще однією важливою складовою казкотерапії є можливість використання казок для розв'язання конкретних проблем у житті дитини. Часто казки містять в собі мудрі поради та життєві уроки, які можуть бути корисними для молодших школярів у подоланні різних складнощів та конфліктів.

Наприклад, казка про відважного казкового героя, який подолав усі труднощі, може надихнути дітей на самореалізацію та впевненість у своїх силах. Казка про те, як герой вирішує конфлікт з друзями шляхом співпраці та взаєморозуміння, може навчити дітей вирішувати конфлікти мирним шляхом та цінувати дружбу.

Отже, казкотерапія є потужним інструментом для розвитку соціального інтелекту молодших школярів. Її застосування дозволяє створити безпечне та підтримуюче середовище, в якому діти можуть вільно виражати свої емоції, розвивати соціальні навички та здобувати цінні життєві уроки.

Розроблена програма соціально-психологічного супроводу передбачала цілеспрямовані й комплексні впливи, які спрямовувалися на зміни в поведінці та діяльності дітей. Оцінювання змін проводилося за трьома напрямками, що визначали розвиток різних компонентів соціального інтелекту.

Перший напрямок, комунікативно-особистісний, охоплював розвиток комунікативної контактності дітей. В цьому контексті аналізувалася їхня здатність вступати в контакт, підтримувати його, а також вміння правильно сприймати позицію партнера й володіння комунікативними навичками.

Другий напрямок, рефлексивно-оцінний, стосувався особливостей самосвідомості дітей. Це включало вивчення особливостей їхньої самооцінки та здатності до саморегуляції.

Третій напрямок, регулятивний, описував характеристики соціальної перцепції та поведінки дітей. Тут аналізувалися їхні здатності розуміти взаємини між людьми, аналізувати власні дії та вчинки оточення, а також

прогнозувати поведінку інших осіб в побутових ситуаціях на основі доступної інформації.

Ці напрямки дозволяли оцінити різні аспекти соціального інтелекту дітей і визначити їхні успіхи у розвитку спілкувальних навичок, самосвідомості та здатності до соціальної регуляції поведінки.

З урахуванням результатів констатувального етапу нашого дослідження ми спрямувалися на розробку двох комплексних стратегій: розвивальної та формувальної.

Розвивальна стратегія передбачала створення умов, які стимулювали компоненти соціального інтелекту у молодших школярів. Це означало збагачення розвивального потенціалу освітнього середовища початкової школи. Ця стратегія включала в себе створення сприятливої атмосфери для розвитку комунікативних навичок, самосвідомості та соціальної регуляції поведінки учнів.

Формувальна стратегія, з свого боку, спрямовувалася на допомогу учням у засвоєнні соціальних знань, умінь і навичок, що є необхідними для успішної адаптації в соціумі. Це включало в себе проведення спеціальних занять з молодшими школярами, спрямованих на розвиток їхньої соціальної компетентності. Ці заняття створювали можливості для вчителів допомагати учням розуміти та вміло застосовувати соціальні навички у практичних ситуаціях.

Обидві стратегії спрямовані на комплексний розвиток соціального інтелекту молодших школярів, причому розвивальна стратегія акцентується на створенні сприятливого середовища для самостійного розвитку, а формувальна - на систематичному навчанні і практичному засвоєнні соціальних навичок.

Схема розвитку соціального інтелекту молодших школярів через програму соціально-психологічного супроводу в освітньому середовищі початкової школи передбачає дві стратегії: розвивальну та формувальну.

Розвивальна стратегія включає в себе створення умов, що сприяють розвитку соціального інтелекту учнів. Це може бути впровадження спеціальних програм, занять чи активностей, що спрямовані на підтримку соціальних навичок і вмінь дітей. Також важливою складовою є робота з педагогами й батьками, які отримують консультування та навчаються методам і підходам, які сприяють розвитку соціального інтелекту учнів.

Формувальна стратегія спрямована на конкретну роботу з учнями. Вона включає проведення спеціальних тренінгів, консультацій та індивідуальної роботи з метою навчання соціальних навичок та підтримки соціального розвитку. Також важливим є сумісне розроблення й реалізація програми, де педагоги, психологи та батьки працюють разом над розробкою та впровадженням програм, спрямованих на формування соціального інтелекту учнів.

Ця схема враховує різні аспекти розвитку соціального інтелекту молодших школярів, починаючи від створення сприятливого середовища для розвитку і закінчуючи індивідуальною підтримкою кожного учня в його соціальному розвитку.

Казки, що пережили тисячоліття, являють собою не тільки захопливі оповідання, а й ефективний засіб передання досвіду та цінностей. Вивчення казок розпочалося з XVII століття, коли історик В.М. Татищев першим звернув увагу на їхнє відображення побуту та історії російського народу. Подальший інтерес до казок виявили такі відомі теоретики і практики, як З. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Фромм.

Казкотерапія, хоча і є одним із найстаріших методів психології, у сучасній науковій практиці з'явилася відносно недавно. Цей метод дає змогу використовувати казкові сюжети для лікування душі, інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей і взаємодії з навколишнім світом.

Казкотерапія відіграє ключову роль у розкритті та розв'язанні проблем, які можуть розвиватися всередині дітей. Через казки діти можуть

неусвідомлено висловлювати свої занепокоєння і переживання, відкриваючи свої внутрішні світи. Тому метод казкотерапії особливо ефективний у молодшому шкільному віці, коли проблеми можна легко втратити, якщо їх не виявити і не вирішити вчасно.

У роботі з казками з дітьми використовуються різні підходи, такі як робота з готовими казками або створення власних казок дітьми. Ці методи містять використання казок як метафор для вираження вільних асоціацій, обговорення поведінки та мотивів дій персонажів, а також творчу роботу за мотивами казок.

Вибір одного з цих підходів дає змогу вчителю звернути увагу на індивідуальні особливості кожного учня та ефективно аналізувати їхні роботи для виявлення потенційних проблем і розвитку дитини. Такий підхід сприяє ранньому виявленню та розв'язанню проблем, що є важливим елементом у роботі з молодшими школярами.

Заняття 1: Вступ до казкотерапії

Тема: Що таке казкотерапія?

Мета: Знайомство з казкотерапією як інструментом для розвитку соціального інтелекту.

Вправи: Обговорення улюблених казок, їхніх персонажів та моралей.

Казки: Вступне слово про казку "Піноккіо".

Мета завдання: Поглибити розуміння важливості правди та чесності через казку.

Завдання: Розповісти про ситуацію, коли було важливо бути чесним.

Рефлексія: Які почуття викликала казка і обговорення?

Заняття 2: Розуміння емоцій

Тема: Емоції в казках.

Мета: Навчити дітей розпізнавати та називати емоції.

Вправи: Виразне читання казки з акцентом на емоціях персонажів.

Казки: "Червона Шапочка".

Мета завдання: Розвиток емпатії та здатності співпереживати.

Завдання: Намалювати емоції Червоної Шапочки у різних частинах казки.

Рефлексія: Як змінювались емоції Червоної Шапочки? Чому?

Заняття 3: Взаємодія з іншими

Тема: Дружба і конфлікти.

Мета: Навчити дітей будувати дружні взаємини і вирішувати конфлікти.

Вправи: Рольові ігри з ситуаціями з казок.

Казки: "Вовк і семеро козенят".

Мета завдання: Вчити дітей розпізнавати хороші та погані взаємини.

Завдання: Обговорити, як козенята могли вирішити конфлікт з вовком.

Рефлексія: Які стратегії можна використовувати для вирішення конфліктів?

Заняття 4: Подолання страхів

Тема: Страху в казках та їх подолання.

Мета: Допомогти дітям ідентифікувати та обговорити власні страхи.

Вправи: Читання та обговорення казки, де головний герой подолає страх.

Казки: "Бременські музиканти".

Мета завдання: Навчити дітей методам подолання страхів.

Завдання: Написати коротку історію про свій страх та як вони можуть його подолати.

Рефлексія: Які страхи мали персонажі і як вони їх подолали?

Заняття 5: Розвиток толерантності

Тема: Різноманіття та прийняття в казках.

Мета: Виховання толерантного ставлення до різноманітності.

Вправи: Аналіз ситуацій, де герої казок стикаються з різними культурами або особливостями.

Казки: "Аладдін".

Мета завдання: Зрозуміти важливість прийняття інших.

Завдання: Розробити плакати на тему "Ми різні, але ми разом".

Рефлексія: Які важливі уроки можна винести з казки про різноманіття?

Заняття 6: Співпереживання та допомога

Тема: Емпатія у казках.

Мета: Розвиток здатності співпереживати і допомагати іншим.

Вправи: Драматизація казкових сцен, де персонажі допомагають один одному.

Казки: "Кіт у чоботях".

Мета завдання: Усвідомлення важливості допомоги і підтримки в спільноті.

Завдання: Створення "Дерева допомоги", де кожен листок — обіцянка допомогти комусь.

Рефлексія: Які дії персонажів можна вважати проявами емпатії?

Заняття 7: Лідерство та відповідальність

Тема: Лідерські якості в казках.

Мета: Виховання відповідальності та лідерських якостей.

Вправи: Обговорення прикладів хорошого та поганого лідерства в казках.

Казки: "Король Лев".

Мета завдання: Розвиток уміння приймати рішення та відповідальності за свої дії.

Завдання: Групова діяльність, де діти вибирають лідера і разом планують міні-проект.

Рефлексія: Які якості лідера виявились найважливішими під час виконання завдання?

Заняття 8: Розв'язання проблем

Тема: Розв'язання конфліктів і проблем у казках.

Мета: Навчання дітей ефективним способам розв'язання проблем.

Вправи: Аналіз казкових ситуацій, де герої вирішують складні завдання.

Казки: "Джек і бобове стебло".

Мета завдання: Розвиток критичного мислення та креативного підходу.

Завдання: Вигадати альтернативні способи вирішення конфлікту в казці.

Рефлексія: Чому обрані методи можуть бути ефективними?

Заняття 9: Самовираження та креативність

Тема: Креативність у казках.

Мета: Стимулювання креативного самовираження серед дітей.

Вправи: Створення власних міні-казок у групах.

Казки: Різні казки для натхнення (наприклад, "Король Лев", "Аладдін").

Мета завдання: Розвиток уміння виражати свої ідеї творчо.

Завдання: Написання та ілюстрування власної казки.

Рефлексія: Які елементи казки були найбільш творчими?

Заняття 10: Довіра та чесність

Тема: Важливість довіри та чесності в казках.

Мета: Посилення розуміння важливості чесності та довіри.

Вправи: Обговорення наслідків обману в казках.

Казки: "Шахрайські пригоди Піноккіо".

Мета завдання: Усвідомлення важливості правдивості у стосунках.

Завдання: Сценка, де діти демонструють наслідки чесності та обману.

Рефлексія: Як обман вплинув на стосунки персонажів?

Заняття 11: Співчуття та доброта

Тема: Доброта та співчуття в казках.

Мета: Виховання почуття співчуття та бажання робити добрі вчинки.

Вправи: Обговорення казок, де добрі вчинки змінили хід подій.

Казки: "Попелюшка".

Мета завдання: Навчити цінувати важливість доброти у повсякденному житті.

Завдання: Проведення "Тижня доброти", де кожен день діти роблять добрі вчинки.

Рефлексія: Як доброта персонажів вплинула на їхнє життя?

Заняття 12: Підсумкове заняття та свято казок

Тема: Підсумки програми та значення казок у житті.

Мета: Закріплення навчених умінь та відзначення завершення програми.

Вправи: Презентація власних казок, створених дітьми.

Казки: Відгуки на власні казки дітей.

Мета завдання: Підсумування здобутків учнів за час курсу.

Завдання: Організація міні-фестивалю казок, де кожна група презентує свою казку.

Рефлексія: Які уроки та навички були найціннішими під час курсу?

Ця програма забезпечує комплексний підхід до розвитку соціального інтелекту молодших школярів через казкотерапію, охоплюючи важливі аспекти соціальних навичок, емоційного розвитку та морального виховання.

Висновки до розділу 2

Дослідження виявило, що соціальний інтелект молодших школярів включає когнітивні, поведінкові та регулятивні аспекти. Це підтверджує його складний та багатовимірний характер.

Результати дослідження підкреслюють необхідність інтеграції різних методів оцінювання та виховання соціального інтелекту, включно з казкотерапією, для всебічного розвитку дітей.

Використання казкотерапії показало значний потенціал у розвитку емпатії, рефлексивних здібностей та соціальної поведінки, що є ключовими компонентами соціального інтелекту.

Дослідження виявило значення взаємодії дітей із значущими дорослими в їхньому розвитку. Сприятливі взаємодії підтримують соціальний і психологічний розвиток.

Дослідження вказує на потребу в подальших детальних вивченнях впливу казкотерапії, з метою оптимізації методів та підходів до викладання та виховання в початковій школі.

На основі даних, зібраних у дослідженні, рекомендовано активніше впроваджувати казкотерапію та інші соціально-психологічні програми у навчальний процес, щоб стимулювати соціальний і емоційний розвиток молодших школярів.

Ці висновки підкріплюють теоретичні засади казкотерапії та підтверджують її практичну значущість та ефективність як інструменту розвитку соціального інтелекту молодших школярів.

ВИСНОВКИ

Розвиток соціального інтелекту молодших школярів через казкотерапію є важливим інструментом, що сприяє формуванню ключових соціальних навичок та емоційного розвитку дітей. Використання казок як терапевтичного інструменту дозволяє дітям не тільки краще розуміти свій внутрішній світ та емоції, але й сприяє розвитку їхніх комунікативних здібностей та емпатії. Через казки діти вчаться аналізувати поведінку персонажів, розуміти мотиви їхніх дій та відображати це розуміння у своїй поведінці.

Емпіричне дослідження показало, що казкотерапія має позитивний вплив на всі компоненти соціального інтелекту молодших школярів, включаючи когнітивний, поведінковий та регулятивний аспекти. Діти, які брали участь у програмах з казкотерапії, демонстрували покращення у розв'язанні соціальних задач, краще розуміння емоцій інших людей та змогли ефективніше управляти власними емоційними реакціями.

Однак, результати також вказують на необхідність більш систематичного та цілеспрямованого підходу до включення казкотерапії в освітні програми. Важливим є створення умов, де казкотерапія інтегрується в повсякденне навчання та виховання, з акцентом на формування в учнів соціальної компетентності.

З огляду на потенціал казкотерапії, освітнім інституціям рекомендується включати цей метод у стандартні програми розвитку особистості, а також проводити регулярне навчання вчителів і психологів для використання казкотерапії як ефективного інструменту психологічної підтримки та розвитку дітей. Такий підхід допоможе максимально реалізувати потенціал дітей у соціальній взаємодії та сприятиме їхньому загальному психологічному благополуччю.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Альохіна Н. Соціальний інтелект в структурі соціальної компетентності фахівців фармації/ Вісник Харківського національного університету – №1046 – Вип. 51 – Харків, 2013. С. 60-63.
2. Булка Н. Ресурси соціального інтелекту: адаптивність, комунікативність, креативність / Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 6. – С. 43-53.
3. Братаніч Б.В., Куций А.М., Романенко М.І. Міждисциплінарне розуміння предметності соціального інтелекту. Грані : науково-теоретичний альманах. 2019. Т. 22. № 1. С. 50–56. С. 53.
4. Івашкевич Е.З. Структура соціального інтелекту особистості та характеристика його базових складових. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». 2014. Вип. 26. С. 60–65. URL: <https://cutt.ly/OYflfrA>
5. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: Монографія / А.Богущ, Л.Вараниця, Н.Гавриш, І.Печенко; за заг.ред. Н.Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.
6. Карсканова С.В. Розвиток соціального інтелекту майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки». 2014. Вип. 1 (45). С. 59–63. URL: <https://cutt.ly/UYflzq9>
7. Любочкіна Г. Розуміння соціального інтелекту в науці. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 52–58
8. Ляховець Л.О. Соціальний інтелект: поняття, функції, структура. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Психологічні науки». 2013. Вип. 114. С. 128–133. URL: <https://cutt.ly/RYflEGO>

9. Миронюк Є.В. Визначення та історія розвитку поняття «соціальний інтелект» у психологічній науці. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2010. № 7. С. 452–461. URL: <https://cutt.ly/zYfIOxm>.

10. Ожубко Г.В. Психологічні засоби формування соціального інтелекту в майбутніх менеджерів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2009. 19 с.

11. Недозим І.В. Психологічні концепції «соціального інтелекту». Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки». 2018. № 1. С. 111–115. URL: <https://cutt.ly/dYfIZHy>

12. Руденко С.В. Соціальний інтелект як чинник успішності педагогічної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2008. 19 с. С. 17.

13. Сасько О.О. Психолого-педагогічні умови розвитку соціального інтелекту у студентів, схильних до адитивної поведінки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2010. 20 с. С. 7.

14. Чиньона І.І. Особливості впливу тривожності на розвиток соціального інтелекту студентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 ; Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2017. 20 с.

15. Ломага Н. Теоретичні аспекти проблеми розвитку соціального інтелекту молодших школярів / Наукові записки : Зб. мат. наук.-практ. конфер. викл. і студ. ІППМ. – Серія „Психологія”. – Вип. 7. – Вінниця: ВДПУ, 2016. – 33 С.160-163.

16. Мельник А. Віковий аспект вивчення соціального інтелекту дітей різного шкільного віку / Вісник Харківського національного університету. – 2013. – №1065. – С.144-146.

17. Мельник А. Соціальний інтелект як багатокомпонентна структура // Матеріали міжнародної молодіжної науково-практичної конференції «Вектори психології – 2010». – Х.: ООО «Ріф», 2010. – С. 66-68.

18. Мельник А. Створення корекційної програми розвитку соціального інтелекту дітей шкільного віку вісник / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Психологія». – 2014. - №2. – С.60-62.

19. Руда Н. Соціальний інтелект у структурі інтелекту / Проблеми сучасної психології. - 2013. - Випуск 21. - № С.621-629.

20.Schulze R., Roberts R.D. Emotional intelligence: an international handbook. Cambridge, MA : Hogrefe & Huber Publishers. Harvard (18th ed.), 2005. 383 p.

21.Thorndike E.L. Intelligence and its uses. Harper's Magazine. 1920. № 140. P. 227–235. P. 228.

22. Dewey J. Moral principles in education. New York : Houghton Mifflin, 1909. 26. Lull H.G. Moral instruction through social intelligence. American Journal of Sociology. 1911. № 17. P. 47–60.

23. Barnes H.E. History and social intelligence. New York : A.A. Knopf. 1926. 597 p.

24. Moss F.A., Hunt T. Are you socially intelligent? Scientific American, 1927. № 137. 108–110. P. 108.

25. Allport G.W. Personality: A Psychological Interpretation. N.Y., 1937. P. 513–516.

26. Vernon P.E. Some characteristics of the good judge of personality. Journal of Social Psychology. 1933. № 4. P. 42–57. P. 44.

27.Tran B. The foundation of cultural intelligence: Human capital. In B. Christiansen, S. Yildiz, and E. Yildiz (Eds.), Handbook of Research on Effective Marketing in Contemporary Globalism. 2014., pp. 348–376).

28. Hershey, PA : Premier Reference Source : Business Science Reference/IGI Global.

29. Handbook of Research on Project Management Strategies and Tools for Organizational Success / N.A. Moreno-Monsalve, M. Diez-Silva, F.N. Diaz-Piraquive, R.I. Pérez-Urbe. 2020. 400 p. IGI Global, Hershey

30. Breithaupt J.R. Multiple intelligences of effective women global leaders: Emotional, social, and cultural competencies. In F.W. Ngunjiri & S. R. Madsen (Eds.), Women as global leaders. 2015. P. 73–93.

31. Effective Integration of Technology and Human Capital Development in Healthcare / T. Duncan, G.J. Hanney, D.N. Burrell, E. Rahim. Advances in Human and Social Aspects of Technology. IGI Global. 2019. 385 p. P. 268–285).

32. Evans C.M. Interpersonal Communication Application to Leadership. Encyclopedia of Strategic Leadership and Management. 2017. 1793 p. P. 296–316.

33. Tran B. Assistive Technology and Human Capital for Workforce Diversity. Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition. 2019. 8104 p. P. 277–286.

34. Emotional Intelligence Model for Managers in Turkish Banking Sector and an Application / B. Hacıoğlu, P.Ş. Yarbağ, Ü. Hacıoğlu, H. Dinçer, T. Tuğsal. Handbook of Research on Strategic Developments and Regulatory Practice in Global Finance. 2019. 433 p. P. 34–50.

35. Doublestein B.A., Lee W.T., Pfohl R.M. Professionalism Competence: Its Role in Bringing About High-Value Care – A Case Study. Evaluating Challenges and Opportunities for Healthcare Reform. 2020. 287 p. P. 232–247.

36. Cantarero-García G. Intelligence Applied to Smart Cities Through Architecture and Urbanism: Reflections on Multiple and Artificial Intelligences. Social, Legal, and Ethical Implications of IoT, Cloud, and Edge Computing Technologies. 2020. 333 p. P. 181–202.

37. Crawford-Mathis K.J. Theory and Application of Leadership. Encyclopedia of Human Resources Information Systems : Challenges in e-HRM. 2009. 918 p. P. 836–841.
38. Cao L. Actionable Knowledge Discovery. Encyclopedia of Information Science and Technology, Second Edition. 2009. 5266 p. P. 8–13.
39. Barbery D.C., Torres C.L. The Importance of Leadership, Corporate Climate, Use of Resources, and Strategic Planning in Family Business. Handbook of Research on Entrepreneurial Leadership and Competitive Strategy in Family Business. 2019. 559 p. P. 212–230.
40. O’Sullivan M., Guilford J.P., Demille R. (). The measurement of social intelligence (Psychological Laboratory Report No. 34). Los Angeles, CA : University of Southern California, 1965. P. 6.
41. Cantor N. Kihlstrom J. Personality and Social Intelligence Series “Century psychology series”. A Division of Simon & Schuster Englewood Cliffs, New Jersey, 1987. 07632.
42. Moss F.A., Hunt T. Are you socially intelligent? Scientific American. 1927. № 137. P. 108–110.
43. Hunt T. The measurement of social intelligence. Journal of Applied Psychology. 1928. № 12 (3). P. 317–334.
44. Strang R. Measures of social intelligence. American Journal of Sociology 1930. № 36. P. 263–269.
45. Vernon P.E. Some characteristics of the good judge of personality. The Journal of Social Psychology. 1933. № 4. P. 42–58.
46. Wedeck J. The relationship between personality and “psychological ability”. British Journal of Psychology. 1947. № 37. P. 133–151.
47. Wechsler D. The measurement and appraisal of adult intelligence (4th ed.). Baltimore, MD : Williams & Wilkins, 1958. P. 75.

48. Campbell J.M., McCord D.M. The WAIS-R Comprehension and Picture Arrangement subtests as measures of social intelligence: Testing traditional interpretations. *Journal of Psychoeducational Assessment*. 1996. № 14. P. 240–249.

49. Matarazzo J.D. Wechsler's measurement and appraisal of adult intelligence (5th ed.). Baltimore, MD : Williams & Wilkins, 1972. P. 209.